

A Földanya gyermekei

Farkas Miklós *Élhet-e tízmilliárd földlakó?* című írásával (Népszabadság 2005. július 6.) több ponton is lehetne vitatkozni. Az ő véleménye szerint „nyilvánvaló, hogy a szegénységet, a munkanélküliséget kiküszöbölni a létszám növekedése mellett lehetetlen”. Szerintem ez egyáltalán nem nyilvánvaló. Erősen kérdéses ugyanis, hogy mit tekintünk elfogadható, illetve kívánatos életszínvonalnak, s még inkább, hogy mekkora az ehhez tartozó energiafelhasználás és környezetszennyezés. Kérdéses, hogy az alapvetően pozitívan megítélhető célok milyen eszközökkel érhetők és érendők el, hogy elfogadható és egyáltalán célszerű-e *kényszeríteni* az embereket, államokat a környezettudatosabb magatartásra, s végül, hogy az emberiség valóban csak a szocializmus és a barbárság között választhat.

Mindez, mondom, vitatható, de *abban* minden valószínűség szerint igaza van a szerzőnek, hogy „a Homo sapiens történetének legsúlyosabb katasztrófája előtt áll, és ezt csak úgy kerülheti el, ha képes lesz legalapvetőbb, több tízezer éves paradigmáiról lemondani, azokat az ellentettjükre fordítani”. E paradigmák közül Farkas Miklós egyet emel ki, a növekedés elvét: „Tízezer éveken át kívánatosnak tekintettük azt – írja –, hogy minél több gyermek szülessék, minél több állatot számláljon a nyáj vagy a csorda, minél több földet törjünk fel, növekedjék az anyagi javak termelése. A Biblia szerint az Úristen a következő utasítással bocsátotta útjára az első embert: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a Földet... Tisztelettel jelenthetjük, hogy megtettük, de most mi legyen? Erre nézve ugyanis nem kaptunk útbaigazítást.” Ez utóbbi állítás az, amellyel itt vitatkozni szeretnék. Azt akarom megmutatni, hogy igenis kaptunk ilyen útmutatást: olyan gazdasági, politikai és szociális paradigmákat, amelyek akkor is érvényesek, ha betöltöttük a Földet, meg akkor is, ha még nem, és amelyek alkalmazása esetén az emberiség elkerülheti az őt fenyegető katasztrófát. Az a könyv, amelyet Farkas Miklós idéz, általában két jól elkülönített részből áll: az Ó- és az Újszövetségből. Az utóbbiban a Jézus nevű tanító útmutatásai is olvashatók. Ezek közül hármat emelnék ki:

Először is a *gazdasági* paradigmát, amely egyértelműen az anyagiakban való növekedés elvének Farkas Miklós által is kívánatosnak tartott megfordítása: „nem a vagyonban való bővelkedéstől függ az ember élete”. Vagy más fordításban: „Ha bőségben él is valaki, akkor sem a vagyona tartja meg”. (Lk 12, 15) S ami ebből következik: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön...” (Mt 6,19).

Másodszor a *politikai* paradigmát, ami határozott állásfoglalás a *hatalom* kérdésében. „Tudjátok, hogy akik a pogányok fejedelmeinek számítanak, azok uralkodnak rajtuk, és nagyjaik hatalmaskodnak felettük. De tiköztetek nem az a rend. Hanem aki nagyobb akar lenni, az legyen a ti szolgátok, aki pedig első akar lenni köztetek, az legyen mindenkinek a rabszolgája.” (Mk 10, 42-44)

Harmadszor a *szociális* paradigmát. A szolidaritás elve, a rászorulókon (szegényeken, éhezőkön, betegeken) való segítség, az anyagiaknak, az energiáknak és az időnek velük való megosztása olyan elv, amely Jézus praxisában és tanításában a sabbat törvényét is felülírja. Emellett Jézus többször is mondja, hogy bizonyos vonatkozásokban olyannak kell lennünk, mint Isten. Azt mondja: „Legyetek irgalmasak, amint Atyátok is irgalmas.” (Lk 6,36) Ez az irgalmasság egyebek között a szolidaritást jelenti, mert ha a mennyei Atya legfontosabb jellemzője éppen az, hogy gondot visel ránk, akkor nekünk is gondot kell viselnünk a rászorulókra: enni adni az éhezőknek, inni a szomjazóknak és felruházni a mezítelent. (Mt 25,31-40.)

A jelen történelmi helyzetben világos, hogy ezek a tanítások nem csak a magánerkölcs területére vonatkoznak, hanem éppen a Farkas Miklós által hiányolt, a társadalmi praxisra irányuló útmutatások. Arról a kérdésről például, hogy én mint magánember milyen értékrend szerint költöm el a pénzemet, azonnal látszik ez, ha rátekintünk a statisztikákra, és azt látjuk, hogy a világ gazdagabb felén az emberek többet költenek kutya- és macska-eledelre, cigarettára és alkoholra, mint amiből a szegény országok éhezőinek élelmezése megoldható lenne. Az tehát, hogy a magánember mire költi a pénzét, nem magánügy, mert a sok magánember pénzköltései a termelési kapacitások allokációját meghatározó keresletet alkotnak. Az egyéni döntésekből a piac mechanizmusain keresztül a társadalom akaratának megfelelő gazdaságpolitikai prioritás lesz. Az egyéni értékrendek tehát társadalmi, ha úgy tetszik: civilizációs paradigmává állnak össze.

Azt, hogy éppen a kétezzer éves jézusi tanítások lennének azok a társadalmi paradigmák, amelyek az emberiséget megmenthetnék a kataklizmától, deduktíve és direktve nyilván nem lehet bizonyítani. Ellenben egy indirekt bizonyítás folyamatban van. Az indirekt bizonyítás azt jelenti, hogy feltesszük a bizonyítandó állítás ellenkezőjét és meglátjuk mire jutunk. Jelenkori európai gyökerű civilizációnk éppen e három paradigma tagadására épül, s látjuk, hogy mire vezet: az első a Föld kifosztásához, tönkretételéhez, a második végső soron a hatalom erőszakkal való gyakorlásához, azaz a háborúkhöz és a fegyverkezéshez, a harmadik (illetve a három együtt) a szegény országok nyomorúságához, éhínséghez, járványokhoz. A jelenlegi trendek extrapolációja azt mutatja, hogy az aktuális társadalmi paradigmák mellett – mint azt Farkas Miklós is állítja – valamiféle globális civilizációs katasztrófa elkerülhetetlen. A történelem tehát indirekte és induktíve bizonyítja a három jézusi paradigma történelmi érvényességét. És talán kiderül az eddigiekből az is, hogy – legalábbis a jelenlegi helyzetben – nem a túlnépesedés az a tényező, amely a globális problémákért, illetve a katasztrófával fenyegető helyzet kialakulásáért felelős, hanem az aktuális gazdasági, politikai és szociális paradigmák együttesen. Nem azzal van baj, hogy hányan élünk a Földön, hanem azzal, hogy *hogyan*.

A hogyan kérdéskörébe az is beletartozik, hogy hogyan történhet, vagy hogyan történjen meg egy olyan szemlélet vagy paradigmaváltás, amelyet Farkas Miklós is sürget. Nos, mint ahogy a történelem is bizonyította, a társadalmi szolidaritás paradigmáját (nevezzük akár szocializmusnak) nem lehet erőszakosan bevezetni. Akit megpróbálnak kényszeríteni erre, az nem szolidáris lesz, hanem elnyomott és gyűlölködő, és minden távolabb fog állni tőle, mint éppen a szolidaritás (nevezzük akár szocializmusnak). Teljesen hasonlóan: a környezet-tudatosságot sem lehet az emberekre (sem kormányokra) rákényszeríteni. Valaki vagy tudatosan gazdálkodik (és fogyaszt!) környezetbarát módon vagy úgyis minduntalan meg fogja szegni az erre vonatkozó előírásokat. Azt gondolom ezért, hogy az óhajtott szemlélet- és paradigma-váltás csak egy tudatos, komplex (minimum gazdasági, politikai, szociális), koherens és sajnos évtizedekig tartó, több generációs és minden érintett társadalomra kiterjedő nevelési folyamat eredményeként bontakozhat ki. Az úgynevezett keresztény kultúrkörön belül pedig külön kiemelendő azok felelőssége, akik ama Jézusnak állítólagos követői: nekik a paradigmaváltás, illetve az erre irányuló törekvések élén kellene állniuk, elvárható lenne tőlük, hogy időt, energiát és pénzt investáljanak a környezetvédelmi, humánökológiai nevelési programokba, az erőszakmentes konfliktuskezelés oktatásába, stb.

Kérdés, hogy lesz-e erre időnk, hogy nincs-e túl későn? Az útmutatás kétezer évvel ezelőtt hangzott el, tehát kétezer éves késésben vagyunk. És a probléma nem csak és nem elsősorban a Föld ökológiai és humán-ökológiai, hanem geopolitikai állapota. Ma egész civilizációk között feszülnek a jézusival ellentétes paradigmák szerinti működésből fakadó ellentétek. Sajnos (ma már) a nem európai kultúrkörbe tartozó társadalmakat is azok a paradigmák jellemzik, amelyek a mienket. Ők is növekedni akarnak, hatalmat akarnak és nem érdekli őket a náluk még szegényebb civilizációk sorsa. Éppen azért nehéz szót érteni velük, mert annyira hasonlóak hozzánk. A kérdés, hogy abban is hasonlók-e, hogy az ő kultúráik gyökereinél is megtalálhatók a jézusi társadalmi paradigmák világos megfogalmazásai? A válasz igen, és ez megalapozhatja optimizmusunkat – és kijelöli a feladatokat. Mindenek előtt a nagypolitika számára, amelynek sürgősen meg kellene kezdenie az interkulturális béketárgyalásokat. Ezalatt nem azokra a szálnalmas kísérletekre gondolok, amelyek ma folynak a nemzetközi politika színpadán. Az ugyanis szemfényvesztés. Békét teremteni nem lehet a béke szándéka nélkül. A béke szándéka pedig nincs meg azokban, akik a fenti három jézusi paradigmával ellentétes módon működő civilizációs modellben gondolkodnak. Mert a béke szándéka nem az, hogy aktuálisan ne legyen háború, hogy ne robbanjanak bombák a jeruzsálemi piacon vagy a londoni metróban – hanem az, hogy olyan társadalomban akarok élni, amelyik nem gazdagszik (a Föld és más társadalmak rovására), amelyik nem hatalmaskodik (sem saját polgárai, sem más társadalmak felett) és amely megosztja javait a rászorulókkal. Aki láthatóan és tudhatóan azon dolgozik, hogy egy ilyen társadalmat építsen, arról és csak arról lehet elhinni, hogy valóban békét akar. Ha békét akarunk, akkor nem a háborút, hanem a háborúság *okát* kell megszüntetni. A szó mély értelmében vett béketárgyalásnak tehát azt nevezem, amelyik a paradigmaváltásról folyik. Ennek kulturális előfeltételei adóttak, mert – mint jeleztem – az itt idézett jézusi paradigmák a nem keresztény gyökerű kultúrák fundamentális vallási és filozófiai irataiban is megtalálhatók. Kérdés, hogy maguk a társadalmak – akiktől a paradigmaváltásról tárgyalni kész politikusok mandátumukat kapják – akarják-e a paradigmaváltást, hogy hajlandók-e szent könyveiket leporolni és azokból meríteni útmutatást. A baj az, hogy a modern európai ember fél a vallástól. A vallásosság – Mircea Eliade szerint – először a megkínzott tudat szintjére süllyedt, aztán még mélyebbre, a tudattalan szakadékába, immár pedig azzá lett, amit elfeledtünk. „A modern társadalmak vallástalan embere ugyan tudattalanjának aktivitásából még mindig táplálékot és támaszt merít, ám a voltaképpeni vallási világot már sem meglátni, sem átélni nem képes.” Pedig a vallás nem csak az ember egzisztenciális válságainak példászerű megoldása, hanem – úgy tűnik – az emberi történelem paradigmatis megoldása is. Az alapvető paradigmaváltás tehát azt feltételezi, hogy az ember – vállalva lelkiismerete ítéletét – szembenéz vallási tudattalanjával. Mert abban az értelemben mindenképpen újra vallásosnak kellene lennünk, hogy képesek legyünk különbséget tenni a szent és a profán között, hogy létezésünket ilyen koordináták között gondoljuk át újra. A vallásos embert ugyanis az különbözteti meg a nem vallásostól, hogy hogyan fogja fel helyzetét a világban. Hogy nem földlakó, hanem a Földanya gyermeke.

Ökrös Tamás
magántanár